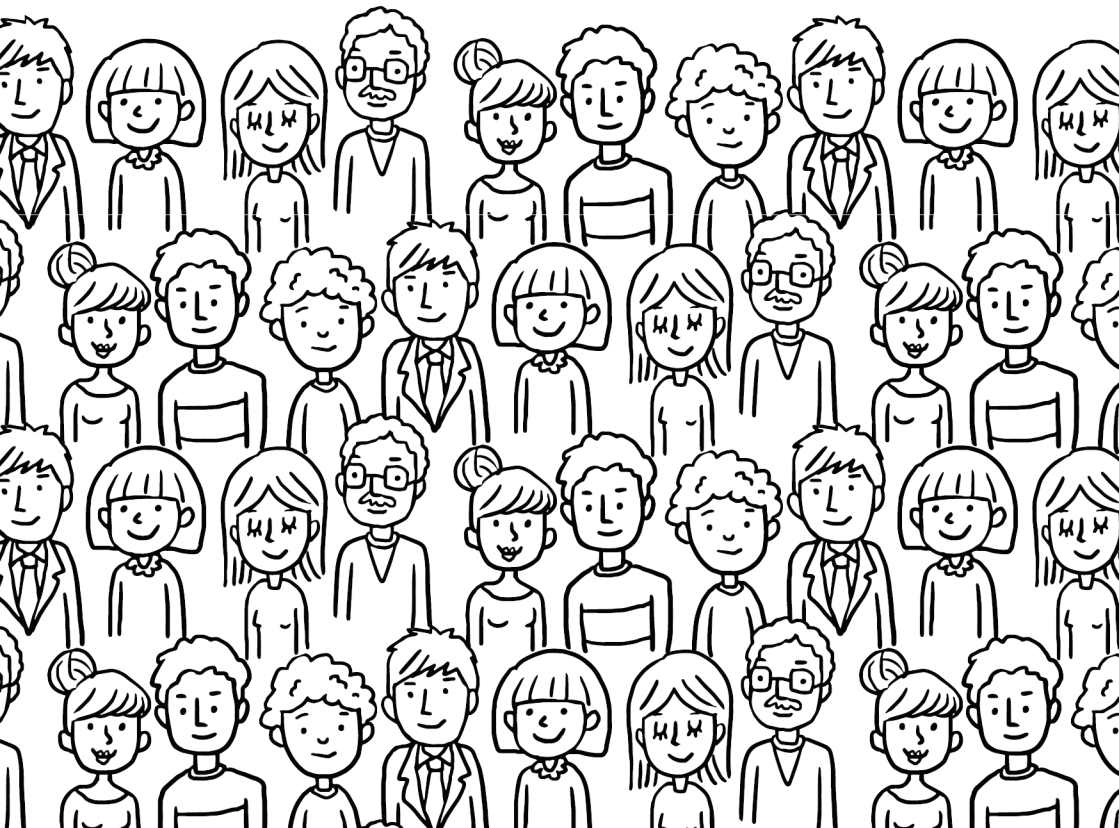

הצעה לסדר

החברתיות ובכל אתר ואתר. נדגיש בראשית הדברים - אנו לא מבקשים לטשטש את המחלוקת, להימנע מהכרעה או למנוע את הוויכוח. אדרבה, אנו מבקשים לתת כאן כלים ומושגים שיסיעו למחלוקת הכואבת להתקיים ולהגיע לידי הכרעה מכובדת ומקובלת - בלי למוטט את הבית המשותף על יושביו. אנו מבקשים ללכת בדרכו של רבי שמעון בן חלפתא, שעמו בחר רבי יהודה הנשיא לחתום את חיבור המשנה:

אָמַר רַבִּי שְׁמֵעוֹן בֶּן חֶלְפָתָא, לֹא מֵצֵא
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּלִי מִחִזְקֵי בְּרָכָה
לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא הַשְּׁלוֹם, שְׁנֵאמַר, יֵי עֲזָ
לְעַמּוֹ יִתֵּן יֵי בְּרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם.¹

נדייק מדבריו. השלום הוא "כלל" ואינו המטרה, אולם כלי שבלעדיו לא תוכל הברכה להתקיים. מהי הברכה? הברכה היא הגיוון והסתירות, הדעות השונות והמחלוקות - שהמחזיק שלהם הוא השלום משום שהוא מביא איתו מבט מרוכך ומעודן ומאפשר לקולות השונים לשהות באותו המרחב.

שני חלקים למסמך זה:

החלק ראשון יניח מספר המשגות שעושות סדר משמעותי בדרך ניהול השיח. נעלה ונדייק כאן בשפה יהודית ודמוקרטית ובקצרה את המושגים הבאים: "אתיקה של תכלית" אל מול "אתיקה של אחריות", "שיח של איבה אל מול שיח של אחריות", "ברית הדרך" ו"סוד הצמצום" - משוואת האחוה".

החלק השני יקנה שתי פרקטיקות מרכזיות לניהול שיח מורכב ומאתגר המבטא באופן עמוק את המשגות הנ"ל: הכלי הראשון מכונה "מציאות פוגשת רגש, פוגשת ערך, בונה טענה". והכלי השני נקרא: "רואה חושב

מדינת ישראל נמצאת באחת התקופות המאתגרות בתולדותיה. המחלוקת האידיאולוגית סביב הרפורמה שמציעה הממשלה במערכת המשפט, מחוללת שבר גדול בחברה הישראלית, שבר שהולך ומתרחב ומאיים על הקיום המשותף שלנו כאן. הצצה בעיתונים, באתרי החדשות ברשת וברשתות החברתיות מגלה שאף צד במחלוקת אינו נקי. לא נגדיר כאן את הבעיות בכל צד, אולם הבעיה המרכזית היא פחות התוכן "על מה המחלוקת" אלא יותר ב"צורה" - כלומר האופן שבו אנו מנהלים את האירוע הדרמטי הזה. כאשר כל צד מגיע למחלוקת עם חומר דליק וגפרורים - המחלוקת לא תתקיים אלא תתפוצץ לנו בפנים. כאשר שני רכבים נוסעים במהירות של 180 קמ"ש אחד לעבר השני וככל שמתקרבים רק מאיצים - המפגש יהיה קטלני, כואב וכזה שממיט עלינו אסון. כאשר השיח הוא "שיח של איבה" אנחנו חורגים למקום החברתי המסוכן ביותר עבורנו. אין דבר מסוכן ממנו ועליו אנו מבקשים להתרעע ולהציע דרך אחרת, כזו המגובה גם בפרקטיקות ממשיות.

עמותת יסודות מבקשת להניח בפני החברה הישראלית, אנשי החינוך בזירות השונות, המנהיגות הפוליטית והחברתית התומכת והמתנגדת לרפורמה ובכלל כל איש ואישה המתדיינים בבית או ברחובה של עיר - כלים לניהול השיח המאתגר והקשה הזה, חשוב לנו להבהיר כי הדבר נעשה מתוך כבוד לתפיסות העולם השונות מחד ולכאבי הבטן של הצדדים השונים מאידך.

במסמך קצר זה נבקש להניח בפניכם הקוראים מספר "המשגות יסוד" בתחום ניהול השיח והמחלוקות, ולצידן גם פרקטיקות פדגוגיות שמביאות את המשגות לידי ביטוי. המשגות והפרקטיקות הפדגוגיות 'עושות סדר' ומאפשרות לכל אחד ואחת לנהל באמצעותן את הוויכוח בבית, בין חברים, בכיתה, במעגלי הידברות, ברשתות

¹ משנה עוקצין פרק ג', משנה י"ב.

במאזניים של הכוונה הטובה.
חז"ל העמידו מודלים דומים ביחס להנהגה:

"וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר,
אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום,
ומשים שלום בין אדם לחבירו, שנאמר
'תורת אמת הייתה בפיהו ועוולה לא-
נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך
אתי ורבים השיב מעון'"³

משה דורש את האמת המוחלטת "אתיקה של
תכלית", מבחינתו הר המציאות אינו עומד
כמחסום בפני האמת הערכית שאמורה לעצב
את המציאות ולא להיפך. לעומתו, אהרון -
רודף את השלום, מבקש להתחבר למציאות של
עצמה. אהרון הוא המודל של "אתיקה של
אחריות". אהרון אינו מתנתק מהערכים שלו
"תורת אמת הייתה בפיהו" אומר הפסוק, אלא
שאהרון מבין שבדרכם למציאות, הערכים
חייבים להתרכך, להתעזן ולהתאזן.
בהקשר הזה ראוי להביא את דברי רבי יוחנן
במסכת בבא מציעא:

"אמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים
אלא על שדנו בה דין תורה. אלא דיני
דמגיזתא לדיינו?
אלא אימא: שהעמידו דיניהם על דין
תורה, ולא עבדו לפני משורת הדין"⁴

רבי יוחנן טוען טיעון רדיקלי, ירושלים חרבה
מפני שדנו בה דין תורה. ומהו דין תורה? האם
אין דין צודק ממנו? האם אין ביטוי מובהק
ממנו לאמת? רבי יוחנן טוען, שהעמידה על
האמת ללא פשרות, "האתיקה של התכלית"
גם אם היא אמת תורנית, מובילה לאסון.
אדם, חברה ומנהיגים חייבים להיות מחוברים
וקשובים למציאות עצמה ולדון "לפנים
משורת הדין". למה עלינו להיות קשובים
למציאות? לאתגרים, לכאבים, לכוחות

שואל". אנו מאמינים שהחברה הישראלית
יכולה למשבר, שיש בה כוחות טובים ובריאים
שיכולים להוביל את המחלוקת ולנהל את
השיח באחריות, בעדינות, בהקשבה.

אתיקה של תכלית ואתיקה של אחריות - אמת ערכית ואמת של שלום²

האם עמידה על עקרונות נכונה בכל מצב, או
שמא דווקא החתירה לשלום ולפשרה היא
הצודקת? מהו האיזון הנכון שבין "דרישת
האמת" ל"דרישת השלום"?

כולנו רוצים לממש את הערכים שלנו.
הערכים שלנו נתפסים בעינינו כאמת ואף
נוגעת בזהות האישית והחברתית שלנו.
מכאן מובן שכל ויתור על עקרונות וערכים
נתפסת כפגיעה באמת שלי או בזהות עצמה.
יש הסבורים לכן, שעקרונות אינם נתונים
לפשרה גם אם התוצאה תהיה חמורה. אולם
מאיזך ברור, שאין אפשרות לקיים חברה
אנושית כאשר כל אחד מתבצר באמת 'שלו'.

הפילוסוף והסוציולוג הגרמני, מקס ובר,
טבע אבחנה חשובה בין שני מושגים של
אתיקה. אתיקה היא עשיית המעשה הנכון
והראוי, ואילו ובר ביקש להבדיל בין "אתיקה
של תכלית" לבין "אתיקה של אחריות".
אתיקה של תכלית" מחזיקה באמת מידה
ברורה בכל הנוגע למעשה המוסרי המבוסס
על האמונות הנכונות והתכליות הטובות
והיא אינה נדרשת לשאלת התוצאה של
אותו מעשה מוסרי, עיקרה הגעה אל
התכלית הראויה.

לעומתה, "אתיקה של אחריות" שואלת שאלות
נוספות שלוקחות בחשבון גם את הפגמים
והליקויים של הסביבה האנושית המורכבת.
במילים אחרות, "אתיקה של אחריות"
לוקחת בחשבון גם את ההשלכות הבלתי
רצויות של המעשה, אלה שלא נשקלו

² עיינו גם ידיעון, 'אתיקה של תכלית ואתיקה של אחריות' באתר יסודות.

³ סנהדרין ו', ע"ב

⁴ תלמוד בבלי בבא מציעא כ' ע"א

במרחב בו הוא נמצא והרגשות המניעים אותו חיוביים כלפי האדם איתו הוא מנהל את השיח. מרחב בטוח ורגש חיובי מאפשר שיח פתוח, כן ואמיתי ומאפשר הקשבה דו צדדית, כזו שתאפשר בבא העת גם הסכמה.

אלא שגם שיח של איבה וגם שיח של אחוה מונעים מתוך הרגש וכמו ששנאה מקלקלת את השורה כך גם אהבה יכול להשפיע על השיח ובשביל להצליח ליצור שיח אחר כאן מקומה של 'הקפיצה' בין המשגות: אם המשגה אודות "אתיקה של תכלית" ו"אתיקה של אחריות" נגעה באבחנה שבין הרצון לממש אמיתות ואידיאליים תקוות וחלומות לבין הצורך להיות קשוב למציאות ולמגבלות שלה, המשגה הזו אודות ה"שיח" שמה על השולחן את שאלת האמון. כאשר אני מגיע למחלוקת, האם אני מגיע אליה מתוך מקום בטוח ושקול שמאמין בכנות כוונותיו של המחנה השני או שאני מגיע חדור מוטיבציה להכניע את האויב? "שיח של אחריות" מניח שבמחלוקת הנתונה, המחנה השני הוא לא האויב שלי, הוא אינו רוצה ברעתי. לכן אני חייב להישאר בעמדת אמון לכוונותיו ומשם גם אחראי על התוצאות וההשלכות של המילים שאיתן אני מנהל את השיח. אם אני מאמין שהמחנה השני רוצה בטובתי אין לי עניין להילחם בו ולחתור לניצחון מוחץ עליו.

המטרה ב"שיח של אחריות" היא לשמוע ולהשמיע, להקשיב להפנים ולהשפיע, להתווכח באופן נוקב על מנת להבהיר את עמדתי ושורשיה תוך הבנת עמדת הצד השני ושורשיו. ב"שיח של איבה" אנו מדברים בכוח, אנו מבקשים הכנעה. בשיח של איבה אלו המוטיבים המובילים: מלחמה, הכנעה, ניצחון והפסד, מימוש הכוח, הכרזות על חוסר נכונות להתפשר ועוד. שיח של אחריות לעומתו ידגיש: הקשבה, אמפתיה, הבנה, חתיכה לפשרה, לשון רכה, עדינות והימנעות ככל הניתן מדיכוטומיה ומבינאריות.

המתנגדים, וכמובן להשלכות מעשיות של מעשים שונים. שורת הדין אם כן היא 'אמת' אולם יש חובה לדעת להתגמש עם שורת הדין, כלומר להפגיש אותה עם המציאות. זוהי "אתיקה של אחריות".

דרישה מעין זו כתב גם הרב אברהם סבע על הפס':

'ואלה המשפטים אשר תשים לפנים': "ולפי שהדין עמוק מי ימצאנו צריך לעשות פשרה. לפי שצריך לברוח מהדין. ואנו מבקשים רחמים מהשם יתברך ולא דין. וזהו ואלה המשפטים פשרה ודין... ולכן אין לרדוף אחר הדין. ולכן אמרו הישר והטוב זו פשרה. וזהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ולא תלכו אחרי הדין."⁵

שיח של אחריות תחת שיח של איבה

המושג הבסיסי "אתיקה של אחריות" מוביל אותנו לאבחנה נוספת, בין "שיח של אחריות" ל"שיח של איבה".

מהו שיח של איבה? שיח של איבה יושב על חוסר אמון עמוק בין הצדדים. לא מדובר כאן רק בחרדה עמוקה ממה חושב הצד השני ומה הוא עלול לעשות, אלא בהכרעה פנימית ונפשית ברורה שהמחנה שכנגדי מונע ממקומות אפלים, שמטרתו ותקוותו האמיתית היא להרע ולא להיטיב ושמגמתו היא להזיק למחנה שלי. שיח של איבה לא מאפשר הקשבה, הוא לא מאפשר הטיית אוזן ופתיחת הלב. שיח של איבה מזמין מלחמה, מאבק והתגוננות בכל מחיר. הכל כשר כדי להילחם באויב רע ומר שקם עלי לכלות אותי מבפנים, יהיו התוצאות אשר יהיו.

אל מול 'שיח של איבה' נמצא 'שיח של אחוה'. בניגוד לשיח של איבה' שמונע מחוסר אמון, בשיח של אחוה האדם מרגיש בטוח לגמרי

⁵ רבי אברהם ב"ר יעקב סבע, 'צ'רור המר' פרשת משפטים.

איך עושים "אתיקה של אחריות" ו"שיח של אחריות"?

המחלוקת המוכרת בין בית שמאי לבית הלל⁶ ביחס לשאלה כיצד מרקדין לפני הכלה עשויה לתת לנו הצצה לשתיהם המושגות שהנחנו עד עכשיו. בית שמאי מבקשים לומר את האמת לחתן ביום חתונתו כפי שהיא: "כלה כפי שהיא", שהרי התורה אמרה: "מדבר שקר תרחק"⁷ לעומתם, בית הלל דורשים לומר: "כלה נאה וחסודה", מדוע? בית הלל באים בטענה המבוססת מתוך החיים עצמם: "לדבריהם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגנונו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו!". קשה להניח שבית הלל הסכימו לשקר כדי להימנע מאי נעימות. נראה שבית הלל מבקשים להדריך אותנו בנתיב אחר - המבקש את האמת מבלי לוותר על האחריות.

נקודת המוצא של בית שמאי היא שהאמת אוֹבֵיִקטיבית ולכן היא אחת. לעומתם - בית הלל מלמדים של"אמת" פנים שונות. במקרה שלנו, יש את 'עיניו' של החתן שרואה את כלתו בעיניים טובות. דרישת בית הלל היא להתחבר אל החתן מהמקום 'שלו' שם היא 'נאה וחסודה' באמת. כאן מתגלה לו "סוד הצמצום", כלומר התנאי החשוב ביותר. הכלל שבית הלל מבקשים ללמד הוא שנקודת המבט שלי על האמת אינה היחידה, אני חייב לפנות מקום בנפש על מנת לאפשר לנקודת מבט אחרת להופיע בצידה. "אתיקה של אחריות" היא הסוד של בית הלל, המבקשים לפעול בעולם לא רק עם "מצפן ערכים" שהוא חשוב מאוד, אלא גם עם עיניים פקוחות למציאות בשום שכל לראות את הנולד, בבחינת "אשרי אדם מפחד תמיד".

"ברית דרך"

הרב סולובייצ'ק הציב בפנינו שתי מערכות העומדות זו כנגד זו⁸:

ברית גורל וברית ייעוד. ברית הגורל היא ברית שהאדם לא בוחר בה אלא נולד אליה, היא ברית שנכפת על האומה. ברית הגורל קשורה באופן עמוק לקיומו של העם היהודי לטוב ולמוטב, באופן עמוק היא ברית ש"נקבעת" על ידי גורמים חיצוניים. לעומתה "ברית ייעוד" היא ברית של בחירה בתכלית ובמטרה הגדולה של העם היהודי. ברית הייעוד עוסקת במטרה ובשאיפה המשותפת שיש לצקת לקיום היהודי.

לצד שתי הבריות הללו העלה לאחרונה הרב חיים וידל מושג חדש: "ברית הדרך"⁹. בעולם שלנו, כך טוען הרב וידל, קשה מאוד להגיע לייעוד משותף. המחלוקות, התקוות והתכליות שונות כל כך זו מזו. יש להכיר בעובדה שפה בארץ חמדת אבות לא תוכלנה להתגשם לעולם כל התקוות, משום שהן סותרות ועומדות לא פעם בניגוד עמוק. האם נזנח את "ברית הייעוד"? לא! אבל עלינו לכרות בעת הזו ברית מחודשת שעוסקת לא ב"מסר" אלא ב"מדיום". "ברית הדרך" היא המקיימת את האופן שבו אנו מנהלים את המחלוקות אודות התקוות והמטרות השונות, הברית הזו מחייבת שפה דיאלוגית המבוססת על הקשבה ונכונות ללמוד ולקבל אחד מהשני.

המושגים הללו כולם קשורים בקשר עמוק. אמנם נראה שיש בהם חזרה אבל דווקא בגלל המשותף ביניהם כל אחד ואחת יכולים לקחת כל מושג כמצפן בויכוח פוליטי, ערכי, חברתי או דתי. היינו יכולים להזכיר כאן עוד רבים, אבל זהו בבחינת מעט המחזיק את המרובה. כעת נעבור לפרקטיקה - כיצד ניתן לקיים שיח מורכב ומקוטב באופן שמבטא את העקרונות שהונחו כאן.

⁶ כתובות ט"ז ע"ב.

⁷ שמות כ"ג, ו'.

⁸ יוסף דוב הלוי סולובייצ'ק, איש האמונה הבודד, 1965.

⁹ חיים וידל, "ברית ליום חוכיו", הופיע במגזין שבת (מקור ראשון), 13/8/21. עיין באריכות גם בידיעון

יסודות 'לברית הבט' שיצא לקראת יום השנה 25 לרצח רוח"מ יצחק רבין ז"ל.

פרקטיקה של שיח מורכב

שעלה בו. נזדקק לזה בהמשך.
**למשתתפי הדיון נדגיש -
אסור בשום פנים ואופן לעצור
בשלב הרגשות.**

אם נישאר שם - השיח לא יתפתח, ואדרבה הוא עלול להסלים. רגשות לא מאפשרים לנו להבין את עומק הצד השני והם עשויים להפעיל אותנו באופן שלילי ולהגיע לשלילה של הצד השני.

שלב ב' - פוגשת ערך

בשלב השני, אחרי העלאת הרגשות, נבקש לרדת קומה בנפש. הרגש שהציף אותנו יושב על עולם ערכי שלם שמפעיל אותנו. אם נתבונן בעצמנו לעומק נראה, שמה שהפעיל את הרגש שלנו הוא עולם הערכים שלנו שנפגע או קיבל חיזוק בעקבות המפגש עם ה"מציאות" אותה פגשנו ועליה אנו מדברים. נבקש מכל משתתף - להתחבר שוב לרגש שלו. נשאל על איזה "ערך" או "ערכים" יושב הרגש הזה. בשלב הזה השיח עובר משיח רגשי לשיח ערכי. ערכים מאפשרים לנו לדבר רציונלית, לדבר על מהות. הערכים חושפים מה עומד בבסיס העמדה ומתוכם ניתן לנסח עמדה ערכית מנומקת.

שלב ג' - בונה טענה (ערכית)

אחרי שחשפנו את הערך, אנו מגיעים לשלב החשוב והוא היכולת לטעון טענה ערכית. "אני

כיצד נקיים שיח מורכב? שיח מורכב מניח לפני כל דבר שכל אחד מגיע לשיח טעון ברגשות. הרגש הוא נקודת מוצא, יש לו מקום חשוב מאוד אבל הוא לא יכול לנהל את הויכוח. הרגש הוא אינטואיטיבי, מתפרץ, לפעמים אפילו מלבה את עצמו. הרגש חשוב משום שהוא חושף את המקום האוטנטי של כל צד בדיון, אסור להתעלם ממנו אבל גם אסור להישאר בו. מתוך ההבנה הזו אנו רוצים להציע את הפרקטיקות הבאות:

**מציאות פוגשת רגש, פוגשת ערך,
בונה טענה.**

שלב א' - מציאות פוגשת רגש

הקבוצה עומדת אל מול סוגיה/מציאות/סיטואציה קונקרטית. בשלב הזה נבקש מכל המשתתפים לזקק ולתאר איזה רגש צף ועולה בהם ביחס לאותה סיטואציה/סוגיה. יעלו ויצפו רגשות שונים. רגשות שונים מגוונים ואף סותרים: שנאה, אהבה, תסכול, כעס, אכזבה, בלבול, זעם, פחד, חרדה, ייאוש, כבוד, חמלה, רחמים ועוד. חשוב מאוד לאפשר לכל אחד לתת מקום לרגש שלו. לבקש מכל חברי הקבוצה שלא להגיב לרגשות השונים, בטח שלא לזלזל בהם. אלא לתת מקום לרגש של הזולת. ראוי ונכון - לכתוב את הרגשות על לוח עם שמות המשתתפים. אם אין לוח לבקש מכל אחד לכתוב על דף את הרגש

וחשוב מאוד להגדיר ולזקק אותן. מן הראוי לנסות ולאחד בין נקודות דומות על מנת לקבל תמונת מצב מסודרת.

שלב ב' - "חושב"

מה אני טוען על הסוגיה/ ביחס לשאלה שהצפתי?/ביחס למציאות שפגשתי? כאן נבקש לטעון טענה ערכית ביחס לשאלה ששאל כל אחד. כמובן שניתן להתייחס גם לנקודות ושאלות של אחרים. בשלב זה חשוב להתייחס לשאלות שעלו ולא להסיט מהן את הדיון, הסטה של הדיון מבלי להתייחס לשאלות עצמן יכול להוביל לשיח דמגוגי, להטחת סיסמאות או לניתוק מהנושא מולו אנו עומדים ועליו אנחנו שואלים.

שלב ג' - "שואל"

בשלב הזה מתבקש כל אחד להניח שאלה על העמדה האישית שלו ועל הטענה אותה הוא עצמו טען. כל אחד ישאל את עצמו את אחת מהשאלות הבאות (או את כולן):

1. איפה העמדה שלי חסרה?
2. מה קשה בטענה הערכית בה נקטתי?
3. לאיזו נקודה בעמדה (טענה) הנגדית אני יכול להתחבר?

התובנות עולות ועל בסיסן ניתן לקיים דיון מעמיק ומורכב אודות הסוגיה המדוברת. לא צריך להגיע להסכמות, אבל המדיום החשוב הוא היכולת לראות שטענתי לא מושלמת, שגם היא נתקלת עם קשיים במציאות הקונקרטיה או בקשיים ערכיים. לאחר שמונחות על השולחן כלל הטענות "הלא מושלמות" ניתן לנהל שיח ענייני יותר, קשוב יותר וכזה המסוגל להניח תשתית להסכמות בין שונים.

חושב ש... מכיוון ש..." עם טענה ערכית ניתן להתווכח. אבל העוצמות של הרגש וחוסר היציבות שלו כבר נרגעו. כעת אפשר להבין את ההיגיון, את הרצון של הצד השני בטוב. זה מאפשר לגשת לדיון ממקום נינוח יותר.

בשלב הזה ניתן יהיה לשאול:

1. האם ישנה לצד השני טענה ערכית שאני מסוגל להסכים איתה?
2. האם הערך בשמו מדבר הצד הנגדי מגיע לידי ביטוי גם בעולם שלי?
3. האם הטענה הערכית הנגדית גורמת לי לחשוב פעם נוספת על הטענה שלי?

שלב ד' - סיכום (הצעה)

לאחר שלב ניסוח הטענות אנחנו כבר במרחב של הקשבה מה שמאפשר לנו אם יש רצון להפוך את ההקשבה לאקטיבית ומתוכה להבין טוב יותר את טענות הצד השני. בשלב זה ניתן לפנות למישהו במעגל שביטא עמדה שונה משלי ולומר לו: "שמעתי בדברך ש..." חשוב לזכור כי טענה ערכית מאפשרת חיבורים ערכיים בין טענות שונות לא פעם, שווה לחפש חיבורים קטנים מסוג זה.

רואה, חושב, שואל

הקבוצה עומדת אל מול סוגיה/מציאות/ סיטואציה קונקרטיה.

שלב א' - "רואה"

כאן נבקש מכל אחד להתייחס למה הוא רואה? כלומר: הגדרת הסוגיה, השאלה, הבעיה שאני מזהה במציאות שפגשתי. נדגיש - כאן עשויות לעלות שאלות שונות ביחס לאותה מציאות. כל אחד מזהה במציאות נקודות כואבות אחרות ומתייחס אליהן. חשוב מאוד שנכיר בנקודות השונות הכואבות בסיפור וניתן להם מקום. כל מציאות סובלת שאלות רבות

כל אחד חי בעולם אחר
 כל כך גדול השוני
 כל אחד חי בעולם אחר
 כל כך גדול השוני
 את מה שאני מרגיש בפנים
 איש לא מרגיש כמוני
 את מה שאני מרגיש בפנים
 איש לא מרגיש כמוני
 את מה שאני רואה לבן
 אתה רואה שחור
 את מה שאני רואה לבן
 אתה רואה שחור
 כשירדת עלי החשיכה
 עליך זורח אור
 כשירדת עלי החשיכה
 עליך זורח אור
 מה שבשבילך חלום
 לי זו האימה
 מה שבשבילך חלום
 לי זו האימה
 מה שבשבילי שלום
 לך זו מלחמה
 מה שבשבילי שלום
 לך זו מלחמה
 אך בלי ניצוץ האהבה
 שום דבר לא יתניע
 אך בלי ניצוץ האהבה
 שום דבר לא יתניע

(‘ניצוץ האהבה’, אהוד בנאי)

בהוצאת עמותת יסודות
 שבמכללת הרצוג

